

Tom Lambeens en Kris Pint, december 2010

1. Zoek problemen

We gaan ervan uit dat elk cultuurproduct het resultaat is van een probleem. Ofwel lost het product dit probleem afdoend op, ofwel, als het probleem onoplosbaar is, geeft het ons op zijn minst een vorm waarin dit probleem kan verschijnen, werkbaar wordt. Voor het probleem van de regen is er het dak, de paraplu en de gieter – voor het probleem van de ouderdom is er, tevergeefs, de geneeskunde en het *Miserere* van Allegri. Soms is het product zo krachtig dat het als een magneet telkens nieuwe problemen lijkt aan te trekken, soms verliest het plots zijn werkzame, zelfs zijn openbarende kracht: het is ons probleem niet, of niet meer.

We geloven dat wanneer cultuurwetenschappelijk en artistiek onderzoek zich ent op cultuurproducten, het zelf telkens vanuit een probleem moet vertrekken. Dat kan het probleem zijn dat het product zelf reeds tot uitdrukking brengt, maar dat is niet noodzakelijk: de parel is het probleem van de oester, die zich zo tegen een zandkorrel beschermt, niet van de parelketting. Die drukt op haar beurt het probleem uit van de ellips en de naakte hals, de relatie tussen het roze van de huid en het parelmoer. Academische en artistieke vrijheid betekent dat je problemen naar voren schuift die tot dan toe niet als probleem zichtbaar waren en dat je jezelf methodes en denkwegen gunt om het probleem te omschrijven en wie weet ooit op te lossen. Een probleem engageert enkel maar als het ontsnapt aan de interne logica van het onderzoeksveld en terugkeert naar het lichaam waaruit het is voortgekomen. Als vrolijkste wetenschap richt artistiek en cultuurwetenschappelijk onderzoek zich op het door de cultuur gevormde lichaam: de problemen hier zijn finaal te herleiden tot de emoties, gedachten, neuroses en perversies, de hele reeks van dagelijkse programma's die we uitvoeren als individu en als maatschappij. Deze terugkeer naar het lichaam is geen pleidooi voor banaliteit en herkenbaarheid. We gaan juist op zoek naar problemen die een lichaam uit zijn verkramping, uit zijn bestaande patronen van waarnemen en oordelen verjagen en het toelaat nieuwe aspecten van zichzelf te ontdekken. Het is ook allerm minst een pleidooi voor actualiteit: alles wat een lichaam aangrijpt, raakt, is actueel, zelfs al is het eeuwenoud of net uit de mode. Misschien heeft dat lichaam nu toevallig meer aan het blauw van Giotto dan aan het vale van Tuymans, weet het zich vreemd genoeg meer gelezen in de brieven van een middeleeuwse begijn dan in een recent gehypte cultroman – of misschien wacht het lichaam reikhalzend op de formulering, op de kadrering van een probleem in een film die pas volgend jaar in de zalen komt. Het probleem is ontijdig, en kent bovendien geen hiërarchie: we moeten af van het vooroordeel dat een lichamelijke sensatie op een schilderij minder belangrijk is dan het filosofische concept of de politieke stellingname die het tot uitdrukking brengt, of dat er geen hybride problemen kunnen ontstaan, waarbij het troostende van een bepaalde literaire passage zich koppelt aan een

persoonlijke jeugdherinnering én de specifiek historische context waarin die zinnen ooit geschreven werden.

Er is uiteindelijk maar één toetssteen van de vrolijkste wetenschap en de problemen die ze opwerpt: dat het resultaat van het onderzoek het lichaam sterker maakt, het meer laat ervaren, het meer laat begrijpen, stof tot nadenken geeft, het bevrijdt van een nodeloze verkramping, het troost, het mooier maakt.

2. Wees deel van het probleem

We geloven niet dat een onderzoek ergens anders dan vanuit het eigen lichaam kan vertrekken, vanuit zijn eigen obsessies, grenslijnen en mogelijkheden. De inzet van je onderzoek, dat ben jijzelf: het onderzoek is het oeuvre dat je wordt, samen met je artikels, je boeken, je kunstwerken. En je kan het enkel onderzoek noemen als je zelf borg staat voor wat je doet, zelf getuigenis aflegt over wat je doet, en waarom: schuif de verantwoordelijkheid niet af op de onpersoonlijke stem van het wetenschappelijk vertoog dat je imiteert of de kritische blik van een recensent aan wie je de evaluatie van je werk uitbesteedt – het probleem dat je onderzoekt, is jouw probleem. Die koppeling heeft weinig te maken met narcisme. Jezelf aan je onderzoek koppelen, jezelf mét je onderzoek op het spel zetten, betekent in de eerste plaats dat je ook vaak jezelf tegenkomt, zoals dat in wíelertermen heet. Je eigen luiheid, je eigen ijdelheid, je eigen vermoeidheid, je eigen neuroses en ambities: de man met de hamer ben je zelf, en als hij zijn werk goed doet, blijven uiteindelijk enkel nog je kwetsbaarheid en je domheid over, je vermogen te falen, telkens opnieuw beter te falen, dixit Beckett. Zonder domheid, dat wil zeggen zonder de absurde gehechtheid aan iets ontoegankelijk, de donkere wolk van niet-weten boven een zomers landschap, is er geen probleem en zonder kwetsbaarheid is er geen mogelijkheid om geraakt te worden door dat probleem. De domheid is de zandkorrel die de parel mogelijk maakt, de kwetsbaarheid van een nek scheidt de ketting, als talisman.

3. Gebruik zwaarte als kracht

Sinds de filosofen van het wantrouwen, sinds de ontwikkeling van de ruimtevaart geloven we niet meer in de onontkoombaarheid van de zwaarte – alles kan licht gemaakt worden, liquide, verplaatsbaar, inwisselbaar. Maar daarmee is de strijd met de zwaarte allermínst geleverd: er zijn immers nog steeds die artificiële zwaartes die ons met de voeten op de grond houden. Men houdt de druk hoog genoeg, men streeft naar voldoende ‘kritische massa’ om niet weg te waaien en men voorziet ons van een eeuwig zware maag. Tegenover de dreigende ijzheid van het hoofd staat immers de gastronomische zwaarte van het werkprogramma dat voor ons ligt: lijstjes met boeken en artikels die in de loop van je onderzoek verteerd moeten raken, tentoonstellingen die je achter de kiezen moet hebben, net als een eindeloze brij nieuwe muziek, nieuwe films, blogs, sites, en daarnaast nog zovele interessante contacten die men ‘warm moet houden’. De aanbevolen

dagelijkse hoeveelheid wordt uiteindelijk onverteerbaar, de massa kan niet meer worden omgezet in energie: de aderen slippen toe, het lichaam wordt futloos en inert.

Desalniettemin mogen we ons niet laten verleiden tot een al te strak dieet, waarbij het onderzoek zodanig afgebakend is dat de externe zwaartekracht er schijnbaar geen greep op heeft. De onderzoeker creëert een overzichtelijk domein waarin hij zich specialiseert, een groep waarbij hij zijn gelijk kan halen, een kader waarbinnen alles klopt. Het maakt hem tot een hedendaagse baron Von Münchhausen, die zichzelf aan zijn eigen pruik uit het moeras trekt. Hierbij produceert de onderzoeker zijn eigen artificiële zwaarte, schept hij zijn eigen loopgraaf waarin hij veilig zit. Maar een dergelijke schijnzwaarte redt ons niet van de zwaarte die ons overvalt wanneer we ons tegenover het lege doek, het witte blad bevinden en vooral: ze heeft niets te maken met het probleem dat ons in de eerste plaats naar die lege plekken stuurt. Het probleem is juist een probleem omdat het zich buiten de veilige kaders bevindt van een afgebakend onderzoeksterrein, van een artistieke praxis. Het probleem doorkruist ons als een sluipweg, die geen rekening houdt met netjes afgebakende vakgebieden, kennisdomeinen met hun versgemaaide, puristische gazons, hun loopgravenprikkelraad. Wie problemen zoekt, moet zich op onbekend terrein begeven, uit zijn loopgraaf komen, risico lopen.

De enige manier om aan die artificiële zwaartes te ontsnappen en dat zonder weg te zinken in het moeras van een ondraaglijke lichtheid, is door een strategisch gebruik van de zwaartekracht, zoals we die nog steeds vinden in de filosofie, in de harde wetenschap, in de ideologie, in de 'zware', rijke codes en sensaties van de kunstgeschiedenis. Het onderzoek moet hierbij een ballistische zoektocht zijn, naar snelheid, uitwegen, mogelijkheden om maar niet te moeten eindigen als een zoveelste granaat in de loopgravenmodder. Dit soort van vrolijke wetenschap heeft voortdurend nood aan kaatsmuren, niet aan schuilmuren – of hoger, verder nog: aan planeten waarrond het even kan draaien om snelheid te winnen, planeten die ons met hun zwaartekracht helpen een interplanetaire vluchtweg uit te stippelen voor het probleem dat ons in de eerste plaats in de lucht deed vliegen, de bijtende wind deed trotseren voor een hongerige winterwandeling na een iets te copieuze maaltijd.

4. Blijf trouw aan het medium

Misschien verraadt de raket die door de atmosfeer breekt de aarde, maar desalniettemin blijft hij trouw aan de natuurwetten, de grondstoffen en de technieken die zijn vlucht mogelijk maakten. Een onderzoek moet trouw blijven aan het medium waaruit het vertrekt, aan het medium dat voor het eerst het probleem heeft blootgewoeld, ook al was dat nooit de bedoeling. Die trouw komt opnieuw voort uit de onmisbare domheid, de kwetsbaarheid: iets raakt ons, komt hard aan – en wij proberen eerlijk te blijven tegenover die kijkwonde, die leeswonde. We proberen ons niet te verschuilen achter de schuilmuur van een theorie, een veilig loopgravennetwerk van waaruit we met losse flodders kunnen terugschieten. Flaubert zwoegde dagenlang op één zin, zijn probleem is een stijl in stelling brengen tegen de leegte, maar net die

formuleringsobsessie van Flaubert lijkt wel het laatste waarover men met ons wil praten. De syfilis van Manet, het vermeende protestantisme van Bruegel, wat heeft dat te maken met het probleem van de sensaties en de beweging, het probleem van leven en dood, dat zich in hun werk afspeelt en ons de kast op en de kelder injaagt, op zoek naar een weerwoord? En dat weerwoord is nodig, om los te raken van het verstommende pathos waarvoor we desalniettemin niet meer willen vluchten, zoals de schone zeden ons voorschrijven. In deze taboeelozе tijden is het uitgerekend dat pathos, de pathos van een frase, een penseelstreek, een geur, een vrouwenhals waarrond een juweel hangt, die taboe is geworden. Zoals Barthes reeds wist: een dergelijke pathetische liefde is nu even obscene als de Paus die bij markies de Sade een kalkoen sodomiseert. Het gaat er niet om de zwaarte van dit pathos te imiteren, onszelf als bedriegers in een schijnzwaarte te hullen. Het gaat erom in ons eigen onderzoek een parallelle zwaarte te scheppen, maar dan zonder het onmogelijk geworden geloof in de Boodschap waarmee het medium ooit samenviel en waaruit het zijn kracht putte. Het is aan ons de ontijdige diepgang van het medium af te stemmen op een hedendaagse tijdsgeest. Vertrekkend vanuit deze zwaarte, vanuit dit pathos, moet het onderzoek een opstekende wind worden, de zwaartekracht als wind gebruiken, het onderzoek als windmachine. Misschien is dit dan wel een voorlopig bruikbare definitie: het onderzoek is een manier om los te komen van een idealisme, maar tegelijk de zwaarte ervan te behouden, als een voortstuwende kracht.

5. Vervorm, vervoer

Trouw blijven aan het medium wil niet zeggen dat we het als zodanig met ontzag vereren en elke poging om buiten het medium om te communiceren beschouwen als een toegeving, of erger nog, een heiligschennis. Dat is geen trouw, maar een misplaatste kuisheid. De trouw aan het medium wil dus allerminst zeggen dat we enkel maar literair over literatuur willen praten, enkel maar in beelden over beeldende kunst. We kunnen onze trouw aan een medium juist betuigen door de kracht ervan in de bloedsomloop van een ander medium te brengen, door als beeldend kunstenaar te gaan stotteren in de taal, door de psychologie, de historiografie, de semiotiek op te zadelen met de koorts van ons probleem.

Trouw blijven betekent ook niet dat we het medium niet opzettelijk zouden willen vervormen. Het is een symptoom van een nog steeds onderliggende zwaarte dat, hoe kritisch, ironisch en deconstructief ook onze lichtvoetige commentaren, we het cultuurproduct zelf intact laten in ons onderzoek. Maar wat als een oneigenlijk gebruik, als een zekere vervorming juist nodig is, als bijzondere ondervragingstechniek? Zoals die Zenmeester die, om de betekenis van een waaier zonder woorden te verduidelijken, er prompt een stuk taart op zette. Wie weet wat een schilderij loslaat als we het op zijn kop zetten? Wie weet wat er tevoorschijn komt in een filosofisch meesterwerk als we het schaamteloos als onderlegger gebruiken voor een middelmatig gedicht?

Deze techniek miskent de zwaarte niet, en mag dus niet verward worden met een vederlicht, postmodern gedartel met fragmenten. Door binnen het medium in te grijpen, door het product te manipuleren, kunnen we bijna de

vinger leggen op de werkzame krachten die de magische koppeling maken tussen product en probleem. Een dergelijk gevecht met de engel is nooit vrijblijvend, en als hij uiteindelijk weer langs onze Jakobsladder verdwijnt, voelt het resultaat van deze ontmoeting onvermijdelijk aan als een zegen, waar we best niet al te lichtzinnig mee omgaan.

Ongehoord, weet de cultuurhistoricus ondertussen. Alsof het in facsimile afdrukken en puur objectief 'duiden' van een werk, het bepalen van de intentie van de kunstenaar, het zorgvuldig detecteren van de codes van een stijlperiode, zijn socio-economische context, de boekhouding van zijn atelier, niet eveneens verraad is aan de specifieke affecten en gedachten van een jong meisje dat op een bewolkte dag in de zeventiende eeuw dit meesterwerk intens observeerde in het schemerduister van haar vaders studeerkamer. Elke lectuur, elke blik, elke interpretatie of inspiratie is een vervorming, maar enkel dankzij die de vervorming blijft de pregnantie van een cultuurproduct bewaard, weet het te overleven in hedendaagse lichamen.

En zelfs als zou blijken dat wij finaal niets hebben begrepen van onze goden, van Rembrandt, van Kafka, ook al hebben we ze op hun kop gezet tot de centen uit hun zakken rolden, dan nog is het verdienstelijke resultaat van ons onderzoek dat we deze cultuurproducten uit de vergetelheid hebben weten te houden. Vanuit hun perspectief regelen wij met al onze onderzoekspraatjes slechts het vervoer naar een volgende generatie, als een babbelzieke taxichauffeur. Wij worden betaald, zij reizen verder.

6. Netwerk niet, trek vluchtlijnen

De lichtheid trekt ons aan, wekt in ons het verlangen ons terug te trekken, op onze kleine zolder, in onze grote tuin, achter het stuur van een vrachtwagen op weg naar Patagonië. Elke reis liever dan de reis naar de openbaarheid, naar de 'cultuurtantes' uit Gombrowicz' *Ferdydurke*, naar het onbestemd beschamende van elke publicatie, elke presentatie. Vanwaar immers die volkomen absurde arrogantie te denken dat we voor iemand het dessert zijn: 'zou u dit nog eventjes willen bekijken?'

Toch heeft de vrolijkste wetenschap bondgenoten nodig, vriendjes, kameraden, mede-kapoenen. Wil een onderzoek niet onder zijn eigen artificiële zwaarte instorten, moet het de hort op, uit de kast komen, bereikbaar, leesbaar zijn. Omdat wij deel zijn van het probleem, vraagt dit nu eenmaal de confrontatie met de smoel in de spiegel en de onaangename rimpeling die ontstaat op het wateroppervlak als we het internet naar onszelf op zoek laten gaan en ons dan terugvinden in de opinies van anderen. Maar hoe nefast ook deze terreur van de blootstelling, dit ongehoorde recht van anderen om over ons een beeld te vormen telkens we ergens boven water komen, er is helaas geen alternatieve route.

We moeten naar buiten, we moeten communiceren, getuigen waarover we bezig zijn, iets waarvoor we tenslotte worden betaald. We hebben nood aan hulplijnen, vriendschapslijnen die ons vastbinden aan de mast tegen het gezang der sirenen. We moeten soms zelf terugvallen op die dunne, breekbare netwerklijnen die net lang genoeg bestaan, net even intiem genoeg zijn om

snel iets waardevols te vernemen en zelf in ruil iets terug te bezorgen. Maar we gebruiken nooit een netwerk om ergens bij te horen, steeds om ergens vandaan te raken. We zoeken lijnen die ons helpen om ergens uit weg te komen, een impasse in ons denken, een saaie job, een al net iets te vaak gehoord praatje. Je grootste troost is dat je bij deze sociale hellevaart misschien iemand anders een lijn aanbiedt waarmee je hem op de vlucht jaagt, hem als een eendagsprofeet of als een deur-aan-deurverkoper een product weet te slijten, een vliegend tapijt, een raket naar de maan in zelfbouwpakket.

Toch willen we het recht behouden om dikwijls eenzaam, onbereikbaar te zijn: een telefoon opnemen die niet rinkelt, een mail lezen die nooit verzonden is. Er is niets zo leuk als door de mazen van het net te glippen, nee te kunnen zeggen, ergens niet te zijn geweest.

Laat ons duikboten zijn die even opduiken aan de oppervlakte, de aanwezige Noordelijke vloot groeten en zich vol laten lopen met ballastwater. Tot we zwaar genoeg zijn om weer te zinken, onder het lichte wit van het poolijs te verdwijnen om met de walvissen te gaan praten, en met het zand en met de oesters. In morse seinen we dan, allervriendschappelijkst, allervrolijkst en zonder commentaar onze laatste vuistregel:

7. Laat je niet intimideren